

Bartosz Kaźmierczak (bartosz.kazmierczak@put.poznan.pl)

 <https://orcid.org/0000-0001-8436-6963>

Oliwia Rosińska (oliviarosinska@gmail.com)

Julia Czaronek (julia.czaronek@gmail.com)

Instytut Architektury, Urbanistyki i Ochrony Dziedzictwa, Wydział Architektury,
Politechnika Poznańska

Partycypacja społeczna w procesie planowania miasta

Public participation in design processes

Streszczenie

Partycypacja jest narzędziem umożliwiającym korelację potrzeb partycypantów z wizją projektanta. Uczestnicząca w procesie społeczność lokalna jest najmniejszą składową, skupiającą zespół charakterystycznych cech, które wpływają na odbiór całości. Celem badań jest określenie problemu w procesie planistycznym, dotyczącym dialogu projektanta z użytkownikiem. Metodologia opiera się na obserwacji, analizie i krytyce piśmiennictwa oraz obowiązujących ustaw, związanych z partycypacją w procesie planistycznym.

Słowa kluczowe: społeczność lokalna, zrównoważony rozwój, tożsamość miejska, dialog społeczny, struktura miejska, decyzje publiczne, proces projektowy

Abstract

Participation is a tool for correlating the needs of the participants with the vision of the designer. The participating local community is the smallest component in the process, bringing together a set of characteristics that have a direct impact. The purpose of the research is to identify the problem in the planning process regarding the designer-user dialogue. The methodology is based on observation, analysis and criticism of the literature and existing laws related to participation in the planning process.

Keywords: local community, sustainability, urban identity, designer, user, community dialogue, urban structure, public decisions, design process

1. WPROWADZENIE

Nie trzeba być architektem, aby pod wpływem własnych doświadczeń odkryć prawdziwe bogactwo bodźców wpływających na percepcję świata. Każdy użytkownik może pozwolić sobie na poznanie i doświadczenie realności materii miejskiej o strukturze wielowymiarowej. Każdy powinien zadać sobie pytanie: „kiedy ostatni raz wewnątrz, zwane wnętrzem urbanistycznym, wywarło duże wrażenie poprzez swoją fakturę, akustykę czy barwę? kiedy podziwialiśmy architekturę za coś więcej niż sam jej wygląd? – za jej funkcjonalność lub jej pozytywny wpływ dla rozwoju danej społeczności?”. Często utożsamiamy się z daną przestrzenią, nie dociekając, z jakiego powodu jest ona dla nas tak ważna. Postrzegamy architekturę jako twór użytkowy, a przestrzeń urbanistyczną jako zło konieczne lub nic nieznaczącą masę. Czy poruszając się po mieście mamy w zwyczaju zastanawiać się nad ideą twórczą urbanisty? Projektanta, który bada potrzeby użytkowników tak, aby każdy, kto porusza się w danej przestrzeni urbanistycznej, czuł się jak w niewidocznej dla niego przestrzeni. Prekursor i propagator modernizmu – Le Corbusier, twierdził, że: „Architektura jest przemyślana, [to] bezbłędna, wspaniała gra brył w świetle” (Le Corbusier, 1923). Warto do tej tezy dodać, że jest ona nieprzypadkowa, kiedy w sposób inteligentny odpowiada na potrzeby użytkowników. Uzasadniony zatem jest wybór tematu badawczego, jakim jest obecność i rola procesu uspołeczniania procesów planistycznych. Realizacja głównego założenia – korelowania decyzyjności społeczeństwa i umiejętności architekta-urbanisty – staje się niezbędną, kiedy realne plany mają wpływ na zmiany w funkcjonowaniu społeczności. W świetle prawa dialog między stronami „stanowi [...] instytucję demokracji bezpośredniej wykorzystywaną przez władzę do podjęcia optymalnej decyzji publicznej” (ngo.pl, 2020). W artykule przedstawiono zintensyfikowany wpływ społeczności lokalnej, czyli grupy społecznej posiadającej charakterystyczne cechy i wymagania, na charakterystykę przestrzeni. Problem braku partycypacji społeczności lokalnej wynika z jakości komunikacji oraz niechęci do utożsamiania mieszkańców z poważnym „partnerem w dyskusji o mieście” (Bugno-Janik, 2023: 55). Dialog społeczny przyjmuje się jako pożądany czynnik wpływający na wypracowywanie konsensusu między interesariuszami konfliktu, chociaż w literaturze pojawiają się również głosy kwestionujące słuszność debat publicznych oraz ich skuteczność. Markus Miessen (2014) często analizuje istniejące struktury społeczne i przestrzenne, zastanawia się, w jaki sposób można je poprawić. Jego podejście do dialogu społecznego w architekturze obejmuje również pytania o to, kto ma władzę nad decyzjami dotyczącymi kształtu i funkcji przestrzeni publicznej. Ważnym elementem myśli Miessena jest przekonanie, że architektura i planowanie przestrzenne powinny uwzględniać różnorodność i zróżnicowanie społeczne, umożliwiając aktywne uczestnictwo różnych grup społecznych w procesach decyzyjnych dotyczących przestrzeni publicznej. Jego prace, np. książka *The Nightmare of Participation* (Miessen, 2010), skupiają się na problemach związanych z partycypacją społeczną w architekturze i urbanistyce, prezentując krytyczne spojrzenie na istniejące praktyki i sugerując alternatywne podejścia. Odmienne

zdanie na ten temat mieli natomiast Robert Venturi (1966) oraz Rem Koolhaas (2013), którzy głosili teorię o manifestowaniu funkcjonalności miast, sprzeciwiając się idei tworzenia miasta dla wyidealizowanego wyrazu, zamiast skorelowanego z potrzebami społeczeństwa.

2. TOŻSAMOŚĆ MIASTA

2.1. TOŻSAMOŚĆ MIASTA W UJĘCIU TEORETYCZNYM

Tożsamość miasta jest specyficzną formą „współmierności”, wywodzącą się z zagadnień takich jak paralelizm społeczny, kulturalny, terytorialny czy regionalny. Pojęcie autentyczności miasta jest z kolei silnie związane z koncepcją tożsamości miejsca i przestrzeni. Jednym z rodzajów kompatybilności zbiorowej jest bliźniaczość kulturowa. Jej istotą są uwarunkowania związane z lokacją oraz kulturą i położeniem geograficznym. Niekiedy dominanty przestrzenne, wyróżniające się, a jednocześnie współgrające w danej przestrzeni, są często identyfikowane przez mieszkańców jako charakterystyczne dla tego miejsca. Jak powiedział Roman Ruczyński: „obiekty użyteczności publicznej i przestrzenie publiczne stanowią formy, które w przeważającej mierze tworzą tożsamość miasta. Częstokroć stają się symbolami miasta, kreując nierozzerwalne związki: Moskwa – plac Czerwony, Paryż – wieża Eiffla lub wielka oś, Wenecja i plac świętego Marka” (Ruczyński, 2010). To właśnie takie elementy przestrzeni utożsamiane z miejscem wpływają na klimat charakteryzujący konkretne wnętrza urbanistyczne. Przykładem uwarunkowań związanych z przynależnością do konkretnej „tożsamości” regionalnej jest pojmowanie przestrzeni. Niektórzy autentyczność miasta postrzegają jako warstwy: przestrzenną ekonomiczną oraz społeczną. Są one odzwierciedleniem stanu społeczeństwa, ale również jego stopnia rozwoju, co w głównej mierze wpływa na symptomy przestrzenne, takie jak jakość organizacji przestrzeni, jej estetyka, infrastruktura, i dobra materialne.

Tożsamość miasta w ujęciu teoretycznym jest bardzo specyficzną formą tożsamości. Podejmuje problematykę pojęć związanych z: tożsamością społeczną (zbiorową), kulturową, a także terytorialną lub regionalną. Pojęcie to silnie jest związane z definicją miejsca i przestrzeni. Anna Śliz w artykule *Statość i zmienność tożsamości* w ujęciu teoretycznym porusza ważny aspekt przynależności społecznej rozumianej jako: „zwielokrotniona tożsamość indywidualna oparta na wspólnych lub zbliżonych dla wszystkich lub większości systemach wartości, norm, obyczajów, zwyczajów, języka gospodarki czy określonego terytorium” (Śliz, 2010).

2.2. IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Na podstawie wypowiedzi Piotra Trzepacza: Zrównoważony rozwój jako określona idea czy koncepcja zmian został zawarty w 1987 r. w raporcie „Nasza wspólna przyszłość” – zwanym inaczej raportem Brundtlanda. W doniesieniu zostało opisane zagadnienie

zrównoważonego rozwoju, czyli takiego, który jest w stanie zaspokoić potrzeby współczesnego pokolenia bez degradacji dziedzictwa i jego możliwości w zakresie wykorzystywania zasobów naturalnych. Zatem, aby ten rozwój był możliwy, ma on „polegać na odpowiednim i świadomym kształtowaniu relacji pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko a zaspokojeniem podstawowych potrzeb ludzkich, decydujących w znacznym stopniu o jakości życia” (Banaszek, 2019). Nie ulega więc wątpliwości, że zrównoważony rozwój musi być odpowiednio przemyślany i zaplanowany. Kluczowa jest jednak świadomość problemów, które towarzyszą formułowaniu racjonalnych koncepcji na poszczególnych szczeblach organizacji terytorialnej. Miasto jest jednostką złożoną z wielu elementów, pomiędzy którymi występują różnego typu relacje. Jest jednostką funkcjonującą na określonym terenie, w określonym otoczeniu i powinno być potraktowane jako dynamiczna, funkcjonalna całość – system, a konkretnie terytorialny system społeczny. Do podstawowych składników terytorialnego systemu społecznego miasta zalicza się warstwę społeczną, czyli zbiorowość społeczeństwa wraz z jego potrzebami, mobilizacjami i życiowymi aspiracjami, oraz warstwę podłoża materialnego w postaci terytorium ze wszystkimi elementami przyrodniczymi i sztucznymi. Są to składniki o złożonej strukturze i niekiedy potrzebują wiele czasu, aby móc zaistnieć. Jednakowo można potraktować każdy z nich jako osobno funkcjonujący system motywacji. Najważniejsze jednak jest funkcjonowanie oraz ich współistnienie tak, aby każdy z nich miał równie ważny wkład w całą maszynę zwaną miastem.

Co ciekawe, pierwszy według Wojciecha Bonenberga projekt urbanistyczny, który dotyczył zrównoważonego rozwoju, powstał w Gdańsku i jest zwany Planem Wielkiego Gdańska, inaczej Bebauungsplan, a stworzony został przez miejskiego architekta Gdańska Hugona Althoffa w latach 1929–1930. Częścią składową tego planu były zielone pasy, wykorzystujące dawne tereny fortyfikacyjne (Bonenberg, 2020). Podobne założenia wykorzystał Stanisław Różański w planie odbudowy Warszawy, którego składowym i najważniejszym elementem były kliny zieleni. Miały one pełnić funkcje higieniczne, ale również stanowić naturalne ramy w późniejszej kreacji miasta. Na tej podstawie w 2022 r. powstał plan zrównoważonego rozwoju, który w głównej mierze poświęcony był czterem aspektom: dolinie Wisły, parkom, terenom sportowym, cmentarzom oraz obszarom objętym ochroną i zakazem zabudowy. Plan odbudowy skupiał się wokół przemian ekosystemu. Przykład ten wskazuje na tworzenie konceptu przestrzennego wokół już istniejącego, charakterystycznego obiektu lub obszaru, który wiąże się z rozpoznawalnością danej przestrzeni.

2.3. ZNACZENIE WPŁYWU LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI NA ROZWÓJ MIASTA

Lidia Mierzejewska sformułowała definicję zmechanizowanego funkcjonowania materii miasta: „Mnogość tego, co nazwać można koncepcjami czy modelami zrównoważonego rozwoju miasta, dyktuje konieczność wprowadzenia pewnego uporządkowania” (Mierzejewska, 2015). Tezę tę można potwierdzić na podstawie zachowań społeczności lokalnej, która ma

największy tożsamościowy wpływ na koncepcję miasta. Oznacza to, że głównym problemem współczesnej kreacji przestrzeni miejskiej jest jej ujednocenie poprzez napływ imigrantów, którzy niekiedy nie mają wpływu na rozprzestrzenianie lokalnych przyzwyczajęń, lecz mają na ujednocenie tych napływających. Punktem wyjścia do określenia pojęcia rozwoju lokalnego jest udzielenie odpowiedzi na pytanie „Co oznaczają pojęcia: lokalny, lokalna skala, społeczność, władza?” oraz „Jak definiujemy rozwój?”, poruszane w reportażu *Oczy skóry* przez Juhaniego Pallasmę. Lokalność odnosi się do stosunkowo małego obszaru. Społeczność lokalną wiążą silne więzi kulturowe oraz społeczne. Dlatego według przyjmowanych w socjologii określeń społeczność lokalna składa się z trzech warstw. Tworzą ją kumulacje ludzi oraz układ działań i stosunków społecznych, a co najważniejsze – kultura. To właśnie lokalna kultura stanowi główny czynnik kształtujący tożsamość i odrębność społeczności lokalnych. Dzięki niej kształtują się poczucie więzi i łączności, dające podstawę do myślenia o swoich sąsiadach w kategoriach „my” – tak wypowiada się Mirosław Sobiecki (2007). Ideą tworzenia miasta jest ujednocenie tych charakterystycznych cech poszczególnych społeczności lokalnych w celu stworzenia porozumienia. Komplementarny wpływ wyróżniających się jednostek charakteryzuje dobrą praktykę planistyczną, która potrafi wzmocnić indywidualne cechy i zespolić ze sobą.

3. RELACJA PROJEKTANTA A UŻYTKOWNIK W KREOWANIU MIASTA

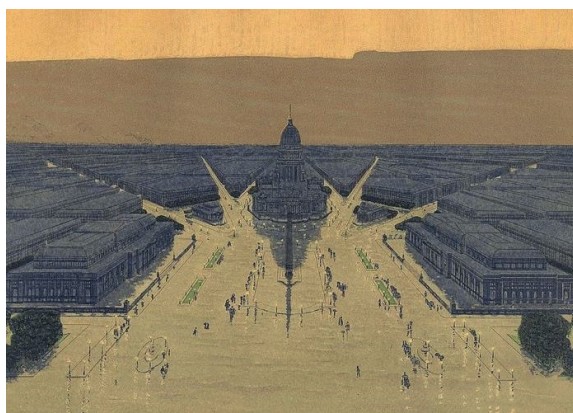
3.1. ZAŁOŻENIA DOBREGO DIALOGU MIĘDZY STRONAMI

Są pewne cechy charakteryzujące percepcję, które łączą projektanta z użytkownikiem. Najważniejsze są zmysły, którymi oboje pojmują otaczającą przestrzeń: dotyku, wzroku, zapachu, oraz wyobrażenie, pamięć. Ponadczasowym zadaniem architektury jest tworzenie „cielesnych żywych metafor, które konkretyzują i strukturyzują nasze bycie w świecie”, co zostało przedstawione we wspomnianym już reportażu *Oczy Skóry* (Pallasmaa, 2012). Miasta, dzielnice, budynki pozwalają uporządkować i zrozumieć bezkształtną przestrzeń. Architektura umożliwia dostrzeżenie i usystematyzowanie definicji przestrzeni. Herbert Boehm unowocześnił plan odbudowy Poznania, stworzony w 1903 r. przez Josepha Stübgena. W projekcie scentralizował plan zwany trabantem, tworząc kliny zieleni oraz satelitarne osiedla samowystarczalne. Stworzenie samowystarczalnej przestrzeni dla użytkownika miało skłonić go do wprowadzenia się z miasta i doświadczenia zupełnie nowej odmiany luksusu życia.

3.2. PROCES BADAWCZY STRUKTURY PRZESTRZENNEJ

Podobne rozumowanie dotyczące pojmowania i kreowania przestrzeni pojawiło się w planie miasta Chicago (il. 1). Daniel Burnham oraz Edward Heber stworzyli kompleksowy plan, skupiający się na siatce łączącej ze sobą budynki, a następnie dzielnice. Zgodnie z zamysłem architektów

punktem centralnym miał być przestrzenny plac, otoczony białymi gmachami z kolumnadą. Centralnym punktem miał być ratusz w kształcie rotundy. Od placu odchodziłyby ukośne aleje, tworząc diploidalną siatkę ulic. Cała strefa przy jeziorze Michigan miała być strefą parkową.

Il. 1. Plan Chicago Civil Center, Daniel Burnham i Edward Herbe, 1906. Przykład struktury miejskiej wyróżniony w reportażu *Miasta Wyśnione*. Źródło: <https://www.architecture.org/learn/resources/architecture-dictionary/entry/1909-plan-of-chicago/> (dostęp: 10.2022)

Punktem wyjścia do tworzenia przestrzeni nie powinny być narzucone trendy wynikające ze współczesnych tendencji, ale wynikające z formy oraz struktury tkanki urbanistycznej. Nasilające się procesy rozwoju społeczno-gospodarczego wymagają coraz precyzyjniejszego poznania kształtujących je mechanizmów przemian.

Współczesne miasta to złożone systemy funkcjonalno-przestrzenne. Ich struktura przestrzenna zdefiniowana jest przez układy komunikacyjne splatane z systemami zieleni miejskiej, całość komponowana jest przez trójwymiarową formę zabudowy. Ta forma urbanistyczna stanowi pewną całość, której wartości przestrzenne nie tylko kształtują funkcjonalność miasta, ale również jego tożsamość, która jest najważniejszym wyznacznikiem tkanki miejskiej. Uznany autorytet w dziedzinie urbanistyki i architektury, Kazimierz Wejchert, uważał, że: „podczas analizy obrazu miasta w aspektach czysto fizycznych definiowane są komponenty przestrzenne jego struktury. Wyodrębniane są więc jej charakterystyczne obszary, czyli elementy powierzchniowe, np. centra miast, następnie linie, krawędzie stanowiące często bariery przestrzenne, takie jak nasypy kolejowe, czy też elementy o charakterze punktowym, takie jak obiekty wysokościowe” (Wejchert, 1984). W Polsce podstawowym narzędziem prawnym umożliwiającym kontrolę nad kształtowaniem przestrzeni miejskiej są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia planów, będących aktami prawa miejscowego, regulują zarówno funkcję, jak i formę planowanej zabudowy. Forma jest określona przez parametry i wskaźniki urbanistyczne. Dziś wiele miast świata poszukuje swojej współczesnej i przyszłej tożsamości oraz realnego pomysłu na dalsze właściwe funkcjonowanie

tkanki miejskiej. Dążenie do rozwoju wymaga działania strategicznego i skoordynowanego, uwzględniającego dynamikę procesów rozwojowych. Istnieje ścisła zależność pomiędzy regulacjami prawnymi a formą przestrzenną miasta, dlatego architekt przy analizowaniu przestrzeni powinien mieć na uwadze pewien zachowany kanon oraz powstrzymać się od swoich wymyślonych wyobrażeń.

3.3. DIALOG MIĘDZY UCZESTNIKAMI KREOWANIA PRZESTRZENI

Projektowanie partycypacyjne miasta, czyli włączające użytkowników, ich wiedzę i doświadczenia w proces twórczy, stało się czymś stałym. Normatywnego charakteru partycypacja społeczna nabrała po wprowadzeniu do ustawy zapisu dot. poddawania konsultacjom projektów MPZP, co z założenia miało wpłynąć na zobowiązania wobec projektowej przestrzeni, a tym samym ograniczyć wpływ społeczności na proces planistyczny. Coraz ważniejsza staje się dyskusja między zleceniodawcą, projektantem i bezpośrednim użytkownikiem. Przestrzeń publiczna jest bardzo ciekawym obszarem do badania i projektowania. Ten społeczny aspekt projektowania jest bardzo ważny także dla zrównoważonego rozwoju. Obok wymiaru ekologicznego i ekonomicznego stanowi najważniejszy jego filar. Wydaje się przy tym, że w projektowaniu przestrzeni publicznej element społeczny jest niedoceniany. A przestrzeń miejska to przecież przede wszystkim przestrzeń interakcji międzyludzkich. Pojawiają się nowe wyzwania wynikające z globalnych trendów wpływają także na odpowiedź miast i podejmowane przez nie działania praktyczne. Miasta ewoluują pod wpływem procesów cywilizacyjnych, w tym zmian technologicznych. Ostatni czas to czas wyjątkowo dynamicznych procesów urbanizacyjnych kształtujących nowe uwarunkowania społeczne, ekonomiczne i środowiskowe. Pojawiają się nowe tendencje związane z ekorozwojem, skupiającym się wokół systemów i źródeł naturalnych, a ograniczenie wpływów procesów przemysłowych, powoduje dodatkowe zakłócenia w relacji człowiek–natura.

3.4. KONSENSUS WYPRACOWANY PRZEZ STRONY – PODSUMOWANIE

Najważniejsze jest, aby każda ze stron poczuła satysfakcję z procesu, w którym strony brały udział. Wszyscy uczestnicy procesu projektowego muszą zacząć myśleć podobnie, podążać jednym torem, koncentrując się na wspólnej strefie komfortu. Nie łatwo osiągnąć ten stan, ponieważ projektant, bogaty w wiedzę w zakresie prawnym, ale również w zakresie normatywnych rozwiązań przestrzennych, projektuje przestrzeń na podstawie swojej wiedzy i doświadczenia, co niekiedy nie odpowiada na skonkretyzowane potrzeby użytkownika. Pojawia się dysonans, który czasami nie pozwala dotrzeć do satysfakcjonujących ustaleń między bezkompromisowymi stronami. Negocjacje zapobiegają dalszym sporom i mogą pomóc w znalezieniu kompromisu lub, co również istotne, nowego rozwiązania, które daje sprawiedliwy oraz adekwatny do kompetencji podział ról w całym procesie projektowym.

3.5. PRZESZKODY W PROCESIE PARTYCYPACJI

Wprowadzenie partycypacji społecznej oceniane jest jako skuteczne narzędzie wspomagające proces projektowy, jednak spotyka się często z przeszkodami zarówno ze strony władz, jak również obywateli. Bariera występującą podczas rozpoczęcia procesu jest przede wszystkim niechęć do współdziałania, która może wynikać z braku poczucia przynależności mieszkańców do danej społeczności. Niewystarczające umiejętności zawodowe urzędników czy wzajemna nieufność pomiędzy obywatelami a przedstawicielami władz przekładają się na zawodną komunikację, a w konsekwencji rezygnację z przystąpienia do opisywanego procesu.

4. FORMA PARTYCYPACJI

Nadrzędnym organem uchwalającym miejscowe plany jest gmina. W polskim prawie wyróżniamy różne formy partycypacji, wpływające na realne zmiany w zakresie procedur planistycznych: 1. składanie wniosków dotyczących studium gminy i mpzp; 2. zapoznawanie się z projektem nowego studium gminy i nowego mpzp po ukończeniu fazy projektowej, a co za tym idzie, opiniowanie i uzgadnianie podczas publikacji projektu do publicznego wglądu oraz uczestnictwo w dyskusji publicznej; 3. wnoszenie uwag dotyczących projektu studium gminy i projektu mpzp (Dz. U. Nr 80 poz. 717). Przyjmuje się modelowy układ działania partycypacji. Kluczowym elementem, który decyduje o udanym przebiegu tego procesu, jest suplementacja potrzebnych informacji, które będą pełnić kluczową rolę podczas konsultacji społecznych oraz współdecydowania o procesach. Negatywne odzwierciedlenie w partycypacji pojawia się, gdy w wyniku braku wiedzy proces ten przebiega w sposób kierowany przez jednostkę projektową lub samorządową. Dobry model konsultacji społecznych nakazuje więc czynny udział każdej ze stron oraz uzyskanie kompromisu (Arntein, 1969).

W ramach procesu planistycznego gminy mogą stosować różne formy partycypacji, które umożliwiają mieszkańcom i zainteresowanym stronom udział w podejmowaniu decyzji dotyczących planów rozwoju i polityki lokalnej. Przykładami takich form są: (1) spotkania i konsultacje publiczne, (2) warsztaty tematyczne, (3) ankiety i kwestionariusze, (4) platformy internetowe i fora dyskusyjne czy (5) konsultacje z grupami doradczymi.

4.1. PARTYCYPACJA W POLSCE

Debatę na temat poziomu jakości partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym przeprowadzono po raz pierwszy w Warszawie w 1981 r. Uczestniczyli w niej najwybitniejsi polscy urbaniści, dyskutując i wydając opinię na temat partycypacji społecznej w planowaniu urbanistycznym. Warto przybliżyć sytuację polskich urbanistów i planistów na początku lat 80. XX wieku. Był to okres panowania w Polsce tzw. totalnej urbanistyki, którą władze państwa narzuciły poprzez

całkowite podporządkowanie w procesie projektowania miast. Sporządzone przez urbanistów wówczas miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, podobnie jak dzisiaj, porządkowały przestrzeń, określając przeznaczenie i rozmieszczenie działek. Jednak ówczesne „porządkowanie” było całkowicie podległe wizji oraz interesom panującej władzy. Był to model gospodarowania przestrzenią krzywdzący prywatnych właścicieli i ich własność. Zabranie w takich warunkach głosu przez czołowych polskich urbanistów i planistów przestrzennych w sprawie potrzeby udziału społecznego w planowaniu przestrzennym było czymś niecodziennym. Jednym z przedstawicieli postulatów jest uznany urbanista Waldemar Siemiński, który zawarł swoje paralelne rozważania w zbiorze *Poglądów polskich urbanistów na rolę partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym*. Styl i poziom debaty publicznej o architekturze można uznać za dość kontrowersyjny. Nieliczne konflikty nie tylko paraliżują, jeśli nie całkowicie uniemożliwiają zarządzanie projektami, ale także przyczyniają się do licznych strat, a władze publiczne udowadniają swoją całkowitą nieskuteczność w większość takich przypadków. Partycypacja społeczna w architekturze jest metodą zapobiegania konfliktom, w której nie tylko forma uczestnictwa ma znaczenie. Dzisiaj twierdzenie, że partycypacja społeczna w polskim planowaniu przestrzennym jest potrzebna, a której jakość trzeba poprawić, jest coraz bardziej rozpowszechniane. Obecnie trwają prace nowelizacyjne dotyczące Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80 poz. 717). Uaktualnienie ma zakładać zmiany dotyczące zrównoważonego rozwoju przy zachowaniu ładu przestrzennego oraz wzmocnić interes publiczny. Porusza trzy podstawowe aspekty, które do tej pory były pomijane lub niewystarczająco sformułowane w prawie. Obecnie projekt ustawy został przyjęty przez Radę Ministrów, a po upływie 30 dni stanie się prawomocnie wpisany do Dziennika Ustaw¹ (www.gov.pl). W tym procesie nadal zauważalne są niedostatecznie uwzględniane interesy i opinie mieszkańców obszarów podlegających planom zagospodarowania przestrzennego. Rola udziału społecznego w planowaniu przestrzennym, wyznaczana przez kolejne polskie ustawy regulujące planowanie i zagospodarowanie przestrzenne, jest dużo mniejsza w porównaniu z udziałem społecznym w ochronie środowiska i przyrody opisywanym przez polskie ustawy z tej dziedziny. Formy partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym, takie jak przekazywanie informacji i konsultacje, są przez urbanistów poszerzane. Dzięki temu urbaniści mogą zminimalizować społeczne bariery występujące w procesie planistycznym.

4.2. OBECNOŚĆ PARTYCYPACJI W INNYCH KRAJACH

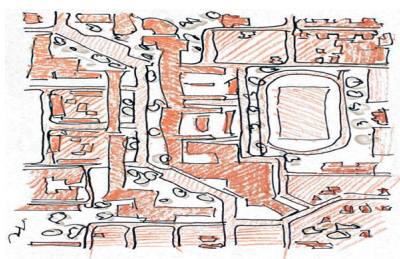
4.2.1. INDIE

Obecnie znanym propagatorem idei partycypacji w tworzeniu struktur miasta takich jak osiedla socjalne jest hinduski architekt Balkrishna Doshi, który w 2018 r. otrzymał Nagrodę Pritzкера. Doshi jest autorem projektu osiedla Aranya Community Housing (il. 2). Formą

¹ Stan na wrzesień 2022. Nowelizacja została przepracowana, a obwieszczenie Marszałka Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2023 poz. 977) obowiązuje od 7 kwietnia 2023 roku.

partycypacji, jaką wybrał architekt, jest pozostawienie dowolności w kształtowaniu domu jego właścicielom, a także ich finansowy współdział w inwestycji.

Założenie opiera się na planie o zmiennej wielkości działki, na której znajduje się mały jednoizbowy dom z zapleczem technicznym, który dostosowuje się do potrzeb i gustów właścicieli. Architekt zaplanował 80 przykładowych mieszkań o zróżnicowanym charakterze i powierzchni. Stworzone koncepcje oraz przedstawione różnorodne warianty modyfikacji mieszkań były podstawą do rozpoczęcia komunikacji z przyszłymi użytkownikami. Potencjalni mieszkańcy dostali absolutną dowolność w kształtowaniu swoich przyszłych miejsc zamieszkania.

Il. 2. Osiedle Aranya Community Housing, Indore, Indie, Balkrishna Doshi.

Oprac. J. Czaronek

4.2.2. ANGLIA

Architektoniczne idee oraz większa świadomość o istocie partycypacji w kształtowaniu przestrzeni dla ludzi spowodowały, że przekonanie architektów z całego świata do współuczestnictwa lokalnej społeczności w procesie projektowym cały czas wzrasta. Największe europejskie miasta, takie jak Londyn czy Paryż, również przejawiają tendencje zmienne i wprowadzają rozumowanie partycypacyjne w planowaniu przestrzeni. Przykładem są nowe miejskie ogródki w początkowej fazie projektowej, które w ostatnim czasie cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem.

Il. 3. Urban Physic Garden, Londyn, Anglia, 2011.

Źródło: <https://www.wayward.co.uk/project/urban-physic-garden> (dostęp: 10.2022)

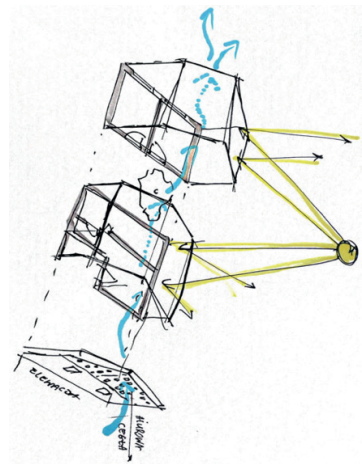
Jedną z ostatnich realizacji jest Urban Physic Garden z 2011 r., który powstał przy odcinku Union Street w Londynie. W procesie tworzenia „ogrodu” uczestniczyli projektanci, ogrodnicy i wolontariusze (il. 3). Obecnie Urban Physic Garden to przestrzeń spotkań, warsztatów, pokazów filmowych oraz miejsce do dyskusji o dizajnie, roślinach i zdrowym trybie życia.

4.2.3. MEKSYK

Kolejna koncepcja została stworzona przez HDA-Hector Delmar Arquitectura oraz M+N Diseño (il. 4 i 5). Projekt domu socjalnego w Pinotepa Nacional w Meksyku jest doskonałym przykładem architektury partycypacyjnej i społecznej, w której mieszkańcy zostali przesłuchani i poproszeni o narysowanie ich idealnego domu, zapewniającego im wszelkie dobra związane z ich stylem życia i tradycjami. Od tego momentu projekt koncentrował się na kształtowaniu każdego domu zgodnie z potrzebami każdej rodziny, lokalnym klimatem i charakterystyką terenu. Zastosowane materiały zostały wybrane ze względu na ich dostępność i niskie koszty.

Il. 4. Mieszkanie socjalne, Pinotepa Nacional, Meksyk, 2020. Źródło: <https://www.archdaily.com/photographer/jaime-navarro-soto> (dostęp: 11.2022)

Il. 5. Mieszkanie socjalne, Pinotepa Nacional, Meksyk. Oprac. J. Czaronek

4.2.4. EKWADOR

Innym przykładem zaangażowania społeczności w rozwój projektu jest koncepcja biura architektonicznego Actuemos Ekwador – Centrum Społeczności „Renacer de Chamanga” w Ekwadorze (il. 6). Tworzenie pomysłu rozpoczęło się od warsztatów społecznych mających na celu zrozumienie i ustalenie priorytetów potrzeb ludzi. Pozwoliło to architektom również zrozumieć lokalne zasoby i siłę roboczą istniejącą w kulturze. Kącik zabaw dla

dzieci rozpoczął się od rysunków i warsztatów z dziećmi ze społeczności. W rezultacie ząbniąjąca się struktura trzciny i pali stworzyła element, który pozwala dzieciom wspinać się, wieszać lub ślizgać.

Il. 6. Centrum Społeczności „Renacer de Chamanga”, Chamanga, Ekwador, 2017.

Źródło: <https://www.archdaily.com/871532/renacer-de-chamanga-community-house-actuemos-ecuador> (dostęp: 10.2022)

Większość materiałów budowlanych, takich jak trzcina, została podarowana przez pobliskie gospodarstwa, a proces zbioru i obróbki był wykonywany przez mieszkańców. Ten etap był jednym z najdłuższych i najbardziej skomplikowanych, ponieważ lasy trzcinowe są trudno dostępne; poza tym zbiory mogą stać się niebezpieczne, jeśli ludzie nie mają jasnego przewodnika po cięciu.

5. PODSUMOWANIE

Projektując przestrzeń dla ludzi, architekci mogą tworzyć koncepcje kolidujące z doświadczeniem użytkowników. Dlatego zaangażowanie potencjalnych odbiorców przestrzeni w proces opracowywania i projektowania jest formą wprowadzania nowych wartości o uzasadnionym podłożu, wynikającym z potrzeb samej społeczności. Skuteczne projektowanie związane jest z przedstawianiem komunikatów słownych i rysunkowy, tak aby projekt trafił do odbiorcy w jak najmniej zniekształconej postaci. Architekt musi być świadomy odpowiedzialności za sposób prezentowania projektu, który wiąże się z motywacją użytkowników do podjęcia partycypacji. W dzisiejszych czasach zauważamy rosnącą konieczność poszukiwania alternatywnych, partycypacyjnych metod podejmowania decyzji publicznych. Jedną z ważniejszych form partycypacji są przedprojektowe badania społeczne, które pozwalają dobrze poznać potrzeby, aspiracje i intencje przyszłych użytkowników projektowanego dzieła. Jak powiedział Juhani Pallasmaa (2012): „budynki są projekcjami naszych ludzkich miar

i naszego poczucia porządku”, dlatego tak ważne jest, aby w zawodzie architekta racjonalnie podchodzić do procesu projektowego, ale również do kwestii przedprojektowych, które odgrywają równie ważną jak sam proces twórczy rolę. Zatem architekt jako jednostka interdyscyplinarna w syntetyczny sposób przekształca dialog społeczny w proces projektowy, opierający się na zbudowanej narracji pomiędzy stronami. Odpowiedzią na umiejętne przeprowadzenie debaty są sposoby uzyskiwania konsensusu:

- 1) Strony zobowiązane są do realizacji wspólnych założeń;
- 2) Wszyscy uczestnicy debat mają dostęp do informacji;
- 3) Społeczność lokalna powinna mieć dostęp do streszczeń przygotowanych na bazie istniejącego prawa.

Wypracowanie konsensusu może wiązać się z pozytywnym odbiorem społecznym i realnym wpływem na procesy planistyczne, a w rezultacie na polepszenie relacji między społecznością a architektem występującym w roli urbanisty.

Podane wyżej realizacje są przykładami projektów o znaczeniu społecznym – opisywane konstrukcje są budowane na ziemi, która jest utożsamiana z użytkownikiem, wkomponowana w istniejącą tkankę miejską i daje ludności poczucie przynależności.

BIBLIOGRAFIA

- Arnstein, S.R. (1969). Drabina Społecznej Partycypacji. *Magazyn Amerykańskiego Instytutu Planistów*.
- Banaszek, M. (2019). Gospodarka współdzielenia a rozwój zrównoważony w opinii mieszkańców wybranych polskich miast. W: N. Laurisz, A. Pacut (red.). *Ekonomia Społeczna. Innowacyjność społeczna w Polsce* (s. 34–48). Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
- Bonenberg, W. Mo Zhou. Ling Qi. Xia Wei. (2020). Users Preferences in Land Use and Architecture of Rural Areas. W: *Advances in Human Factors in Architecture, Sustainable Urban Planning and Infrastructure* (s. 295–303). AHFE: International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics, 16–20 lipca, USA.
- Bugno-Janik, A. (2023). Problemy partycypacji w polskich miastach. *Builder*, 5(310), 55–57.
- Dyczewski, L., Szulich-Kałuża, J., Szwed, R. (red.) (2010). *Stażość i zmienność tożsamości*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Hanzl, M. (2008). Technologie informacyjne jako narzędzie udziału społecznego w kształtowaniu przestrzeni. *Roczniki Geomatyki*, VI(3), 87–99.
- Koolhaas, R. (2013). *Deliryczny Nowy Jork. Retroaktywny manifest dla Manhattanu*. Warszawa: Wydawnictwo Karakter.

- Kostrzewska, M. (2017). *Gustav Oelsner i Hugo Althoff. W poszukiwaniu godnych warunków zamieszkania w Altonie i Gdańsku*. Gdańsk: Wydawnictwo Politechnika Gdańska, Czasopismo Polska Akademia Nauk.
- Le Corbusier. (1923). *W stronę Architektury*. Warszawa: Fundacja Centrum Architektury.
- Mierzejewska, L. (2015). *Zrównoważony rozwój miasta – wybrane sposoby pojmowania, koncepcje i modele*. Poznań: Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej.
- Miessen, M. (2010). *The Nightmare of Participation*. New York–Berlin: Sternberg Press.
- Miessen, M. (2014). *Koszmar Partycypacji*. Warszawa: Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 kwietnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2023 poz. 977).
- Pallasmaa, J. (2012). *Oczy skóry: Architektura i zmysły*. Warszawa: Fundacja Instytut Architektury.
- Ruczyński, R. (2010). Tradycyjna urbanistyka a współczesne realizacje przestrzeni publicznych. W: Lorens, P., Martyniuk-Pęczak, J. (red.), *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*. Gdańsk: Wydawnictwo Urbanista.
- Sobecki, M. (2007). *Etniczność a obywatelskość. Dwa Wymiary identyfikacji narodowej*. Białystok: Wydawnictwo UWb.
- Siemiński, W. (2015). Poglądów polskich urbanistów na rolę partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym. *Człowiek i Środowisko*, 40(1), 77–93.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80 poz. 717).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2015 poz. 1777).
- Venturi, R. (1966). *Complexity and Contradiction in Architecture*. Nowy York: Museum of Modern Art.
- Wejchert, K. (1984). *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Warszawa: Arkady.
- https://www.archdaily.com/871532/renacer-de-chamanga-community-house-actuemos-ecuador?ad_source=search&ad_medium=projects_tab (dostęp: 10.2022).
- <https://www.archdaily.com/photographer/jaime-navarro-soto> (dostęp: 11.2022).
- <http://www.architecture.org> (dostęp: 11.2022).
- <https://www.wayward.co.uk/project/urban-physic-garden> (dostęp: 11.2022).
- <https://poradnik.ngo.pl/> (dostęp: 12.01.2020).
- <https://www.wayward.co.uk/project/urban-physic-garden> (dostęp: 10.2022).
- <https://www.architecture.org/learn/resources/architecture-dictionary/entry/1909-plan-of-chicago/> (dostęp: 10.2022).